

Юлія Анатоліївна Крецька,

викладач кафедри німецької мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено педагогічні умови адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності, необхідні для ефективного здійснення процесу адаптації, описано систему дій з упровадження розроблених педагогічних умов у навчально-виховний процес вищого навчального закладу. Охарактеризовано етапи, завдання та методiku експерименту, а також здійснено інтерпретацію його результатів. Подано основний зміст науково-методичних рекомендацій щодо впровадження визначених педагогічних умов.

Ключові слова: педагогічний експеримент, педагогічні умови, адаптація до професійної діяльності, рівні адаптованості, науково-методичні рекомендації.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Як свідчить практичний досвід і результати численних наукових досліджень, проблема адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності у сучасних умовах розвитку середньої та вищої освіти, українського суспільства загалом, приєднання України до Болонського процесу, набуває особливої гостроти [1; 2; 7].

У зв'язку з актуальністю зазначеної проблеми нагального вирішення потребує питання визначення умов, що забезпечують адаптивний процес, та їх експериментальної перевірки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Різним аспектам проблеми адаптації присвячено праці українських і зарубіжних учених, зокрема: питання сутності, структури, видів адаптації відображено в працях О. Галуса, О. Мороза, А. Реана, О. Саннікової, В. Семиченко [2; 5; 7; 8 та ін.];

особливості адаптації студентів і молодих фахівців, підходи до визначення факторів та передумов адаптації висвітлено в дослідженнях Г. Васяновича, О. Галуса, Г. Левківської, О. Плотникової, В. Слатьоніна, О. Солодухової, В. Сорочинської, В. Штифурака та ін. [1; 2; 6; 9 та ін.].

Мета статті – висвітлити й інтерпретувати результати експерименту з перевірки педагогічних умов адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності, а також окреслити зміст науково-методичних рекомендацій щодо впровадження визначених педагогічних умов.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У межах дослідження адаптації майбутніх учителів іноземної мови до професійної діяльності шляхом теоретичного аналізу наукової літератури [2; 5; 7 та ін.] виявлено такі педагогічні умови, які сприяють ефективній адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності: врахування в організації навчального процесу внутрішньо детермінованих факторів (інтегративних адаптивних якостей майбутнього вчителя іноземної мови) та особливостей перебігу процесу адаптації студента до професійної діяльності; поглиблення професійної орієнтованості змісту і відповідного вдосконалення навчальної діяльності, активного використання інтерактивних методів організації навчання; розширення змістово-процесуальних можливостей навчального середовища, сприятливих для розвитку мотиваційно-потребнісної сфери, професійної спрямованості, внутрішніх мотивів та спонукань до педагогічної діяльності, комплексу професійно важливих особистісних якостей і компетенцій.

З метою перевірки розроблених педагогічних умов у 2010–2013 рр. було проведено педагогічний експеримент, основними завданнями якого були такі:

на основі критеріїв адаптованості та параметрів, виокремлених шляхом аналізу психолого-педагогічних джерел, визначити рівні адаптованості студентів – майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності;

провести констатувальний експеримент з метою з'ясування вихідного рівня адаптованості студентів до професійної діяльності;

здійснити формувальний експеримент – організувати навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі (далі – ВНЗ), що забезпечить реалізацію педагогічних умов адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності;

на контрольному етапі експерименту – зафіксувати, обробити і проаналізувати експериментальні дані та сформулювати висновки.

Дослідно-експериментальна робота та впровадження результатів дослідження з проблеми педагогічних умов адаптації майбутніх учителів іноземної мови до професійної діяльності здійснювалися на базі факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; філологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка; кафедри німецької філології та методики викладання німецької мови факультету іноземних мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка. Констатувальний експеримент проводився у два етапи: 1 етап – у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (січень-лютий 2011 р.); 2 етап – поширення експерименту на інші зазначені вище ВНЗ (березень 2011 – жовтень 2012 рр.).

Ураховуючи результати теоретичного аналізу праць, у яких розглядаються питання факторів адаптації, а також моделювання особистості фахівця і професійної готовності [2; 4 та ін.], було визначено критерії, узагальнений показник (середня арифметична величина) яких є показником рівня адаптованості: професійно-педагогічна спрямованість; мотивація професійної діяльності; задоволеність професією як інтегративний показник професійної мотивації; фактори привабливості професії; Я-концепція і самооцінка. На основі зазначених критеріїв адаптації та параметрів було визначено рівні адаптації: дуже низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий.

У цій статті ми розглядаємо результати дослідження за першими трьома критеріями (для оцінки результатів експерименту за рештою критеріїв проводився якісний аналіз або вони були враховані при проведенні факторного аналізу).

Отже, критерій 1 (професійна спрямованість) визначався за модифікованою методикою “Тест-опитувальник рівня професійної спрямованості” Т. Д. Дубовицької [3]. *Дуже низький* рівень трактуємо як відсутність спрямованості на педагогічну діяльність, орієнтацію на інші професії; рівень *нижче середнього* – студенту швидше не подобається професія, яку він здобуває, або вона цікавить його мало; *середній* рівень – швидше подобається обрана професія, але студент не робить значних кроків з професійного саморозвитку; *вище середнього* – подобається професія, яку він здобуває, бажання працювати за нею є досить стійким та обґрунтованим, але дії у цьому напрямку обмежуються професійним навчанням; *високий* – подобається обрана професія, бажання вдосконалюватися і працювати за нею є стійким та обґрунтованим, захоплення і справи у вільний час пов’язані з майбутньою професією.

Критерій 2 (мотивація професійної діяльності) діагностувався за методикою А. Реана “Мотивація професійної діяльності” (методика К. Замфір у модифікації А. Реана) [7, с. 150–153], що надає можливість виявити мотиваційні комплекси особистості та встановити типи переважаючої мотивації (ступінь вираженості кожного комплексу оцінюється у кількісній характеристиці від 1 до 5 балів, який трактуємо у зростаючому порядку як рівні розвитку мотивації до педагогічної діяльності). *Низький* рівень – мотивація до вчительської професії дуже незначна, переважають зовнішні негативні мотиви (далі – ЗНМ); *нижче середнього* – у мотиваційному комплексі особистості можуть бути однаковою мірою подані як внутрішні (далі – ВМ) або зовнішні позитивні мотиви (далі – ЗПМ), так і ЗНМ; *середній* – у мотиваційному комплексі переважають ЗПМ, інші показники є значно нижчими та можуть бути рівними один одному або один з них може переважати інший; рівень *вище середнього* –

однаковою мірою подані ЗПМ і ВМ, показники вираження ЗНМ (значно) нижчі; *високий* – переважають ВМ, показники вираження ЗПМ та ЗНМ (значно) нижчі, ніж ВМ, вони можуть бути рівними один одному або один з них може переважати інший.

Критерій 3 (індекс задоволеності професією) як інтегративний показник професійної мотивації визначався за методикою А. Реана “Задоволеність обраною професією” (модифікація методик В. О. Ядова, Н. В. Кузьміної) [7, с. 97–99]. *Дуже низький* рівень задоволеності свідчить про те, що студент цілком незадоволений обраною професією. Рівень *нижче середнього* – студент швидше незадоволений обраною професією, хоче працювати не в школі. *Середній* рівень – не впевнений, чи задоволений обраною професією; якби йому знову довелося обирати професію, він обрав би професію вчителя. Рівень *вище середнього* – швидше задоволений обраною професією; якби йому знову довелося обирати професію, він, швидше за все, обрав би професію вчителя. *Високий* – студент цілком задоволений обраною професією, не згоден працювати не в школі.

Вимірювання проводилися у групах студентів 3–4 курсів – майбутніх вчителів іноземних мов. Такий вибір зумовлено передусім тим, що, як доводиться у наукових працях (О. Галус, Г. Левківська, О. Плотникова, В. Сорочинська, В. Штифурак та ін.), у студентів першого курсу найбільш інтенсивно відбуваються дидактична і соціально-психологічна адаптація до умов ВНЗ та до групи, меншою мірою – адаптація до професійної діяльності [2, с. 53–56; 6, с. 14]. Відповідно, на другому курсі відбувається актуалізація інших видів адаптації, зокрема, й адаптації до професійної діяльності, що пов’язуємо із закінченням періоду найбільш інтенсивної дидактичної та соціально-психологічної адаптації до умов ВНЗ і з початком більш широкого вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу. Проте, найбільш вдалим періодом для здійснення заходів, орієнтованих на реалізацію педагогічних умов адаптації до професійної діяльності, вважаємо 3–4 курси ВНЗ з тієї причини, що студенти 3 курсу вже, в основному, ознайомлені з дисциплінами психолого-

педагогічного циклу та мають достатню теоретичну підготовку для діяльності у школі. Окрім того, саме на 3 курсі проходять першу педагогічну практику (пасивну), студенти ж 4 курсу здобувають певний (переважно перший) практичний досвід професійної діяльності під час активної педагогічної практики у школі. Саме у цей період найбільш інтенсивно відбувається адаптація до професійної діяльності під час навчання у ВНЗ і можна простежити зміни у показниках, які свідчать про певний рівень адаптованості майбутніх фахівців.

В експерименті брали участь 316 студентів (160 – у контрольних та 156 – в експериментальних групах). У процесі дослідження використано метод математичного опрацювання отриманих даних за допомогою комп'ютерної програми “SPSSStatistics” (<http://www-01.ibm.com/software/analytics/spss/products/statistics/>) із застосуванням методів математичної статистики – t-критерію Стьюдента. Останній свідчить, що суттєвих відмінностей між групами немає. Результати статистичної обробки експериментальних даних після першого вимірювання систематизовано і подано у таблиці 1.

Таблиця 1 – Рівні адаптованості студентів до формульованого експерименту

Групи	Рівні	Критерії адаптованості					
		Професійна спрямованість		Індекс задоволеності професією		Мотивація професійної діяльності	
		Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%
Контрольні	Н	20	12,5	7	4,38	14	8,75
	НС	17	10,63	53	33,13	2	1,25
	С	14	8,75	69	43,13	49	30,63
	ВС	42	26,25	29	18,13	23	14,38
	В	67	41,88	2	1,25	73	45,63
Експериментальні	Н	20	12,82	7	4,49	11	7,05
	НС	18	11,54	54	34,62	5	3,21
	С	11	7,05	68	43,59	45	28,85
	ВС	47	30,13	26	16,67	29	18,59
	В	60	38,46	1	0,64	66	42,31

Примітки: Н – низький; НС – нижче середнього; С – середній; ВС – вище середнього; В – високий

Узагальнений показник (середню арифметичну величину) адаптації студентів на початку формульованого експерименту до професійної діяльності у контрольних та експериментальних групах подано в таблиці 2.

Таблиця 2 – Узагальнені показники адаптованості студентів до професійної діяльності на початку формувального експерименту

Критерії	Групи	
	Контрольні	Експериментальні
Професійна спрямованість	3, 74	3, 7
Індекс задоволеності професією	2,79	2, 74
Мотивація професійної діяльності	3,89	3, 86

Як свідчать результати дослідження, в обох групах переважає високий рівень і рівень вище середнього професійної спрямованості, середній та нижче середнього рівні задоволеності професією, високий і середній рівні мотивації професійної діяльності; показники критерію задоволеності професією в обох групах є нижчими, ніж показники професійної спрямованості та мотивації професійної діяльності.

У формувальному експерименті (березень 2011 – листопад 2013 рр.) взяли участь ті ж самі контрольні й експериментальні групи, що і в констатувальному.

З метою реалізації першої із зазначених вище педагогічних умов адаптації майбутніх вчителів іноземної мови здійснювалося: інформування викладачів про результати дослідження професійної спрямованості, мотивації професійної діяльності, задоволеності професією, Я-концепції студентів тощо; обговорення зазначених питань та особливостей перебігу процесу адаптації студентів до професійної діяльності; консультування щодо можливостей урахування внутрішньо детермінованих факторів в організації навчального процесу і розвитку зазначених інтегративних адаптивних якостей майбутніх фахівців. Реалізацію другої умови уможливили навчання іноземних мов на основі професійно-орієнтованих текстів, розгляд проблемних ситуацій, вирішення педагогічних задач (також під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу), що сприяло усвідомленню студентами різних аспектів майбутньої професійної діяльності, цілісної системи майбутньої педагогічної діяльності, поступовому переходу від навчальної до професійної діяльності. Діяльність із

забезпечення третьої педагогічної умови здійснювалася, зокрема, на основі побудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачами і студентами, всередині груп, забезпечення комплексного підходу до організації процесу адаптації студентів із залученням до діяльності викладачів профілюючих кафедр, методики викладання іноземних мов, керівників педагогічних практик тощо. Результати формувального експерименту (дослідження адаптованості студентів 4 курсу до професійної діяльності), які були опрацьовані за допомогою математичної статистики, систематизовано і подано в таблицях 3 і 4.

Таблиця 3 – Рівні адаптованості студентів після формувального експерименту

Групи	Рівні	Критерії адаптованості					
		Професійна спрямованість		Індекс задоволеності професією		Мотивація професійної діяльності	
		Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%
Контрольні	Н	19	11,88	22	13,75	9	5,63
	НС	25	15,63	64	40	22	13,75
	С	32	20	51	31,88	43	26,88
	ВС	49	30,63	22	13,75	44	27,5
	В	35	21,88	1	0,63	42	26,25
Експериментальні	Н	14	8,97	9	5,77	6	3,85
	НС	13	8,33	48	30,77	7	4,49
	С	22	14,10	69	44,23	38	24,36
	ВС	53	33,94	28	17,95	50	32,05
	В	54	34,62	3	1,92	55	35,26

Примітки: Н – низький; НС – нижче середнього; С – середній; ВС – вище середнього; В – високий

Таблиця 4 – Узагальнені показники адаптованості студентів 4 курсу до професійної діяльності

Критерії	Групи	
	Контрольні	Експериментальні
Професійна спрямованість	3,35	3,77
Індекс задоволеності професією	2,48	2,81
Мотивація професійної діяльності	3,55	3,90

Результати статистичної обробки даних формувального експерименту ми подаємо у порівнянні з даними констатувального експерименту, що надає можливість простежити динаміку адаптації у контрольних та експериментальних групах (таблиця 5).

Таблиця 5 – Динаміка адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності

Критерії адаптації	До експерименту		Після експерименту		Динаміка	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ (негативна)	ЕГ (позитивна)
Професійна спрямованість	3,74	3,70	3,35	3,77	-10,52	1,91
Індекс задоволеності професією	2,79	2,74	2,48	2,81	-11,21	2,57
Мотивація професійної діяльності	3,89	3,86	3,55	3,90	-8,68	1,16

Примітки: КГ – контрольні групи; ЕГ – експериментальні групи

Вимірювання, проведене наприкінці формувального експерименту, виявило, що в контрольних групах зафіксовано падіння показників за всіма параметрами (негативна динаміка), натомість в експериментальних групах має місце припинення негативної тенденції падіння показників адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності й їх часткове зростання (позитивна динаміка), що підтвердило ефективність виявлених шляхом теоретичного аналізу педагогічних умов адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності.

У зв'язку з вищезазначеним, розроблені педагогічні умови професійної адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності є основою розробки науково-методичних адресних рекомендацій для державних органів управління освітою різних рівнів, основний зміст яких полягає в такому: рекомендувати ввести у зміст навчальних програм з фахових дисциплін змістовий модуль “Професійний розвиток”, ініціювати розробку полімовного навчального посібника “Вступ до педагогічної спеціальності”; внести зміни у зміст пасивної педагогічної практики з орієнтацією на комплекс навчальних завдань, спрямованих на розвиток внутрішньої мотивації до педагогічної діяльності; упровадити у зміст педагогічної практики більш раннє залучення студентів до діяльності помічника вчителя.

Висновки. Отже, аналіз теоретичних досліджень та конкретизовані педагогічні умови адаптації надали можливість розробити систему дій із впровадження експериментального чинника – педагогічних умов адаптації

майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності у навчально-виховний процес ВНЗ.

Відповідно до поставленої мети висвітлено результати експериментальної роботи з перевірки виявлених педагогічних умов і здійснено їх інтерпретацію. На основі аналізу експериментальних даних можна зробити висновок, що в контрольних групах показники критеріїв адаптації (професійної спрямованості, індексу задоволеності професією, мотивації професійної діяльності) упродовж 3–4 курсів знижуються. Водночас виявлено, що в експериментальних групах реалізація визначених педагогічних умов сприяє досягненню, у порівнянні з контрольними групами, вищого рівня адаптованості, а саме: рівня задоволеності професією, професійної спрямованості та мотивації професійної діяльності, що є внутрішньо детермінованими факторами адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності. Цим самим підтверджується ефективність запропонованих педагогічних умов адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності в умовах ВНЗ.

Отримані експериментальні дані відкривають можливості використання педагогічних умов професійної адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності і розроблення на цій основі науково-методичних адресних рекомендацій для державних органів управління освітою різних рівнів.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результати експерименту доводять необхідність подальшого вивчення проблем адаптації майбутніх вчителів іноземної мови до професійної діяльності, зокрема, дидактичного забезпечення позитивної динаміки адаптаційних процесів.

Список використаної літератури

1. Васянович, Г. П. Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців : монографія / Г. П. Васянович, С. М. Вдович, Н. Я. Вовчата та ін. ; за ред. Г. П. Васяновича. – Л. : СПОЛОМ, 2002. – 464 с.

2. Галус, О. М. Професійна адаптація студентів в умовах ступеневого педагогічного ВНЗ : монографія / О. М. Галус. – Хмельницький : ХГПА, 2007. – 473 с.

3. Дубовицкая, Т. Д. Диагностика уровня профессиональной направленности студентов / Т. Д. Дубовицкая // Психологическая наука и образование. – 2004. – № 2. – С. 82–86.

4. Курлянд, З. Н. Становлення позитивної Я-концепції майбутнього вчителя / З. Н. Курлянд. – Одеса : ПНЦ АПН України – М. П. Черкасов, 2005. – 163 с.

5. Мороз, А. Г. Профессиональная адаптация молодого учителя / А. Г. Мороз. – К. : НПУ им. М. П. Драгоманова, 1998. – 326 с.

6. Плотникова, О. Б. Дидактична адаптація студентів першого курсу вищого педагогічного навчального закладу (на матеріалі вивчення іноземної мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / О. Б. Плотникова ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 19 с.

7. Психология адаптации личности / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб. : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2008. – 479 с.

8. Санникова, О. П. Адаптивность личности : монография / О. П. Санникова, О. В. Кузнецова. – О. : Издатель Н. П. Черкасов, 2009. – 258 с.

9. Солодухова, О. Г. Психологія становлення особистості молодого вчителя в процесі професійної адаптації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / О. Г. Солодухова ; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К., 1998. – 39 с.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Лозинська Н. Б.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2014.

Крецькая Ю. А. Результаты экспериментальной проверки педагогических условий адаптации будущих учителей иностранного языка к профессиональной деятельности

В статье рассмотрены педагогические условия адаптации будущих учителей иностранного языка к профессиональной деятельности, необходимые для эффективного осуществления процесса адаптации, описана система действий по внедрению разработанных педагогических условий в учебно-воспитательный процесс вуза. Охарактеризованы этапы, задачи и методика эксперимента, а также осуществлена интерпретация его результатов. Представлено основное содержание научно-методических рекомендаций по внедрению определенных педагогических условий.

Ключевые слова: педагогический эксперимент, педагогические условия, адаптация к педагогической деятельности, уровни адаптированности, научно-методические рекомендации.

Kretska Y. A. Results of experimental check of pedagogical conditions of future foreign language teachers' adaptation to the professional activity

The article deals with pedagogical conditions of the adaptation of future foreign language teachers to the profession, which are defined as a set of actions, content, forms and methods required for the effective implementation of the adaptation process and need supporting in the learning process: consideration of educational process of internally determined factors of individual's adaptation and individual peculiarities of the process of adaptation of students to the profession in the educational process; necessity to improve vocationally oriented content and its structural improvement of educational activities; an expansion of procedural and professionally oriented features of learning environment conducive to the development of students' motivation, aim, internal motives of educational activities, complex of professionally important personal qualities and competencies as well as the system of action of using developed educational conditions in the educational process of the higher institutions.

The technique and methods of research, criteria of adaptation are outlined, the adaptation levels of future foreign language teachers to the professional activities and the tasks of the experiment are pointed out.

The main stages of the experiment and the interpretation of experimental verification of pedagogical conditions of future teachers' adaptation to the profession are spoken about, the effectiveness of formed teaching conditions are proved. The article deals with the results of the pedagogical experiment which found positive dynamic of adaptation of future teachers by all criteria of adaptability of future teachers in the experimental groups compared with the control ones. So the process of the professional orientation falling, motivation of professional activities, satisfaction index of the profession were stopped and their partial growth was provided in the experimental groups. But the results of the experiment in the control group show the falling of all studying aspects. The experiment proved a higher level of students' adaptation. The main methodological recommendations for the state institute of higher education are made. They are to recommend including a Content module "Professional Development" to the training programs in professional disciplines, to initiate the development of polylanguage textbook "Introduction to the teaching profession"; to make changes to the contents of passive teaching practice.

Keywords: pedagogical experiment, pedagogical conditions, adaptation to the profession, levels of adaptability, scientific guidelines.